

Bijen

magazine

in actie voor BIJzaken

Bewoners in Goor zorgen dat
het weer zoemt en tsjilpt

- Maak van je eigen tuin een bijenidylle!
- Doe de bijenquiz
- Maak kennis met de troetelbijen van Overijssel

Blij met een bij!

Je hoeft niet ver te reizen of ingewikkelde acties te ondernemen om bijen te zien. Zittend aan onze picknicktafel geniet ik van zoemende boomhommels en een grote wolbij die druk-druk-druk en op onnavolgbare wijze van bloem naar bloem vliegt. Soms helemaal bepoederd met stuifmeel of met prachtige oranje stuifmeelkorfjes aan hun poten. Want, ondanks dat het slecht gaat met veel van onze bijen in Nederland, valt er gelukkig toch veel te genieten. Als er maar lekker veel bloemen zijn. En daar heb ik in mijn tuin heel veel in geïnvesteerd. En de bijen en vele andere insecten zijn er blij mee. En zij niet alleen. Al die kleuren, vormen, veelsoortige insecten. Ik word er zo blij van. Het is een geweldig schouwspel dat nooit verveelt. Ook tijdens mooie dagwandelingen in ons prachtige Overijssel spot ik verschillende bijen, alhoewel ik ze jammer genoeg niet altijd op naam weet te brengen. Maar tijdens een wandeling op een stralende zomerse dag langs de Regge ontdek ik tot mijn vreugde wel slobkousbijen. Ze duiken fanatiek de bloemen van de moeraswederik in. Een andere leuke ontdekking: pluimvoetbijen op

het perron van Ommen. Een kennis stuurde mij een filmpje van pluimvoetbijen die daar tussen de tegels nesten hebben gegraven. En inderdaad tussen de tegels van het perron ontdekte ik de vele kleine gaatjes in het zand, waar mooie rossige bijen met geel gekleurde pluimen op hun achterpoten in en uit vlogen. Hoeveel reizigers zijn er achteloos aan voorbij gelopen?

Verwondering en genieten het begint met weten én beter kijken. In ons bijenmagazine lees je alles over bijen, vertellen we je over de troetelbijen van Overijssel en lees je verhalen van mensen die in actie komen voor bijen. En ook wat je zelf kunt doen om van Overijssel een grote bijenidylle te maken. Dat kan zeker ook gewoon thuis in je tuin of met de buurt. Veel leesplezier.

Livia Leysen
Projectleider Bijenbeweging Overijssel

Colofon

Zwolle, januari 2019

Eindredactie

Livia Leysen (Natuur en Milieu Overijssel)

Redactie

Annemarie Kamerling (Landschap Overijssel)
Kirsten Schutten (Landschap Overijssel)
Frederike Krommendijk (tekstschrijver)
Suzanne van Gaale (tekstschrijver)
Livia Leysen (Natuur en Milieu Overijssel)

Illustraties

Astrid Beuker (Natuur en Milieu Overijssel)

Foto's

Livia Leysen (Natuur en Milieu Overijssel)
Menno Reemer (EIS Kenniscentrum insecten)
John Smit (EIS Kenniscentrum insecten)
Imkervereniging Deventer, Gemeente Twenterand, Wijkinitiatief 't Gijmink Landschap Overijssel
Burendag Zwolle, Pieter van Breugel
All free download.com/zcool

Opmaak

Frank de Wit

Inhoud **Bijen** magazine

4

6

8

14

20

22

4 **Bewoners in Goor zorgen dat het weer zoemt en tsjilpt**

Na een grondige asbestsanering maakten bewoners met hulp van de gemeente een groenplan. Een grijze wijk werd weer prachtig groen met veel kleur, vogels en bijen.

6 **De troetelbijen van Overijssel**

Voor steden, buitengebied en natuurgebieden heeft de Bijenbeweging Overijssel acht karakteristieke bijen gekozen. We stellen ze graag aan je voor.

8 **Meer biodiversiteit in gemeente Twenterand**

De gemeente Twenterand is recent begonnen met een ander maaibeleid. Hoe pakken ze dat aan?

10 **Maak van je eigen tuin een bijenidylle!**

Pas de 6 tips toe in je eigen tuin en je tuin wordt een bijenparadijs.

12 **Nestgelegenheid wilde bijen**

Iedere bij heeft zo zijn eigen manier om een nest te maken. De variatie is verassend.

14 **Deventer imkers maken ook wilde bijen blij**

Vanuit hun passie voor honingbijen verdiepten de imkers zich steeds meer in de leefwereld van wilde bijen. Met een geweldig project als resultaat.

16 **Je eigen bijenlandschap met de juiste planten!**

Staan in jouw tuin goede planten voor bijen? We geven tips voor planten, bomen, struiken en bloemrijke weides.

18 **Bijen voor dummies**

De leefwereld van bijen is fascinerend. Lees de verhalen en raak ook onder de indruk van deze kleine, prachtige bestuivers.

20 **Landschap Overijssel op de bres voor bijen**

Wat doet Landschap Overijssel om bijen weer terug te krijgen in haar natuurgebieden?

22 **Bijenquiz**

Test je kennis over bijen.

23 **Bestrijdingsmiddelen & bijen**

We geven je heel veel tips om zonder chemische bestrijdingsmiddelen te tuinieren.

24 **Woordzoeker bijen**

Los de puzzel op en je weet waarom het zo slecht gaat met bijen.

Bewoners in Goor zorgen dat het weer zoemt en tsjilpt

Geen ritselende blaadjes. Geen fluitende vogels. Geen zoemende insecten. Het was op eens heel stil in de wijk 't Gijmink in Goor na een periode van een grondige asbestsanering. Van een groene wijk was het een grijze wijk geworden. Bewoner Alberta Groteboer ging aan de slag en kwam met ideeën voor een groenplan. En met succes.

'Het was behoorlijk aangrijpend' vertelt Alberta. 'In onze hele wijk, zo'n 500 huishoudens, moest het asbest gesaneerd worden. Veel openbaar groen, inclusief heel veel bomen waaronder 76 in mijn straat en een groot aantal voor- en achtertuinen moesten er aan geloven.' De Goorse meldde zich aan bij de Groene Loper waar ze haar ideeën instuurde voor de Duurzaamheidswedstrijd. Ze won de tweede prijs. 'Samen met wijk- en groenbeheer en een landschapsonwerper van de gemeente Hof van Twente hebben we een plan gemaakt waarin biodiversiteit centraal

staat en het weer aantrekkelijk wordt voor insecten en vogels. En dat begint bij een goede bodem en de juiste planten, struiken en bomen.'

Bloemrijk

Alberta zat ondertussen niet stil en meldde haar buurt ook aan voor NL Doet. In Goor bleken zij niet de enige. Ook Kinderboerderij 'Het Kukelnest' en de Stadslandbouw wilden iets doen. 'We hebben samen het Bijeninitiatief opgezet en onder meer een workshop Bijenhôtels bij Landschap Overijssel gevolgd.' Het resultaat is er naar. Zo zijn er in Goor drie bijenhôtels geplaatst en hebben de bewoners bloemenweides aangelegd en

ingezaaid. En op Burendag 22 september 2018 hebben ze samen ook nog eens zesduizend bloembollen gepoot.

Dankbare bijen en vogels

'Het bijenhotel is het eerste seizoen druk bezocht', vertelt Alberta enthousiast. 'En in het voorjaar was het hier weer een stuk groener en kleurrijker dankzij het uitgevoerde groenplan en de bloemenweides. Het hele jaar bloeit er wat, er zijn namelijk diverse soorten bomen en struiken aangeplant zoals lindes, kastanjes, magnolia's, lijsterbes en notenbomen. De mussen, koolmezen en pimpelmezen maken daar dankbaar gebruik van. De Bijenbeweging heeft ons hierbij goed geholpen. Niet alleen

met gereedschap, maar ook met informatie en advies over hoe je bij-vriendelijk groen aanlegt.'

Deel je ervaring

Alberta en haar burens hebben veel geleerd en delen graag hun ervaring en kennis met anderen. Hun belangrijkste tip is: zoek vooral de samenwerking op met burens, groene netwerken, stichtingen en

verenigingen. Samen bereik je meer en het is ook nog eens veel gezelliger. En, laat je inspireren door bijvoorbeeld themadagen zoals bijendagen en excursies te bezoeken. Je doet er nieuwe ideeën op en leert andere mensen kennen.

TIPS

- Ben jij actief voor bijen? Meld je dan aan bij ons netwerk Bijenbeweging Overijssel: www.bijenbewegingoverijssel.nl
- Ga samen met anderen aan de slag voor bijen tijdens bijvoorbeeld NIDoet of Burendag. Of sluit je aan bij de Groene Loper.
- Zoek je extra financiering voor je activiteit? Op www.groenbezig.nl staat een fondsboek voor ideeën.

De troetelbijen

Voor steden, buitengebied en natuurgebieden heeft de Bijenbeweging Overijssel acht karakteristieke bijen gekozen. Het zijn onze Overijsselse ‘troetelsoorten’.

In de stad

DE GROTE WOLBIJ

De grote wolbij is een opvallende, tamelijk grote geelzwarte bij die je in stedelijke omgeving nog redelijk goed kunt vinden. Vooral als er veel bloemen zijn. Het vrouwtje gebruikt deze niet alleen voor nectar en stuifmeel, maar ook voor haar nest. Ze knipt met haar kaken plantenharen van bladeren en stengels van bijvoorbeeld prikneus, ezelsoor, slangenkruid en stinkende ballote. Het nest maakt ze in bovengrondse holten in muren, dood hout en holle stengels. De grote wolbij kun je zien vliegen van mei tot en met september.

TIP

PLANT HARIGE PLANTEN, ZOALS EZELSOOR, PRIKNEUS, SLAGENKRUID OF STINKENDE BALLOTE.

DE ROSSE METSELBIJ

De rosse metselbij heeft een wollig behaard achterlijf met zwart en oranje banen. Bij de mannetjes valt het wit behaarde gezicht op. Je vindt deze bijsoort zowel in de stad als in het buitengebied, van begin maart tot eind juni. In de (vroeg) lente bloeiende tuinplanten en struiken zoals appel, prunus, peer en wilg zijn voor hen belangrijke nectar en stuifmeelproducenten. De soort is belangrijk voor de bestuiving van koolzaad, fruitbomen en blauwe bessen. Het nest maakt de rosse metselbij in bijvoorbeeld holle plantenstengels, gaten in dood hout, rieten daken en bijenhôtels.

TIP

MAAK EEN BIJENHOTEL EN PLAATS DIE OP EEN ZONNIGE, BLOEMRIJKE PLEK.

In het buitengebied

DE RANONKELBIJ

De ranonkelbij is een slanke, zwarte bij met duidelijke wittige haarbandjes op het achterlijf. Het is een bedreigde soort die voor stuifmeel volledig afhankelijk is van boterbloemen. Favoriete nectarplanten zijn ereprijs, roos en valeriaan. De bijen vliegen van half april tot en met eind juni en je vindt ze bij bosranden, kleinschalige agrarische gebieden en het stedelijk gebied. Ze maken hun nest in holle stengels en dood hout, hekpalen en bijenhôtels.

TIP

LAAT DE BOTERBLOEMEN BLOEIEN.

DE GEWONE SLOBKOUSBIJ

De gewone slobkousbij is een middelgrote zwarte bij met smalle witte haarbandjes op het achterlijf. Opvallend zijn de ‘slobkous achterpoten’. Je vindt de gewone slobkousbij in natte gebieden waar veel grote wederik groeit, zoals greppels, oevers van sloten, beken, plassen en uiterwaarden. De wederik levert stuifmeel en olie, maar nectar verzamelt de gewone slobkousbij van bloemen van de braam, distel, rolklaver, sporkehout, watermunt en wilgenroosje. Nesten worden ondergronds gemaakt, vaak op een helling van een oever of langs een pad.

TIP

MAAI SLOOTKANTEN PAS ALS WEDERIK, KATTENSTAARTEN EN ANDERE OEVERPLANTEN ZIJN UITGEBLOEID.

van Overijssel

Maak kennis met deze acht beauty's en help ze een handje;
Dat is echt makkelijker dan je denkt.

In natuurgebieden

DE HEIDEZANDBIJ

De heidezandbij is een middelkleine zandbij met bandjes van korte lichtbruine beharing op het achterlijf. Je herkent ze gemakkelijk aan de latere vliegtijd (juli tot en met september) en de gebondenheid aan heideterreinen. De vrouwtjes verzamelen namelijk uitsluitend stuifmeel van struikheide. De nesten worden op zandige plekken tussen of nabij struikheide gemaakt.

TIP

ZORG IN HEIDETERREINEN VOOR OPEN ZANDIGE PLEKKEN IN DE ZON.

DE HEIDEWESPBIJ

De heidewespbij is een middelkleine weinig behaarde wespbij met opvallende zwart-gele tekening. De poten zijn opvallend oranje en de antennes overwegend zwart met een oranje basis. Het is een broedparasiet van de heidezandbij, wat betekent dat ze hun eieren in het nest van de heidezandbij leggen. De heidewespbij vindt je dan ook bij heideterreinen als de struikheide bloeit, net als de heidezandbij.

TIP

ZORG VOOR VITALE BLOEMRIJKE STRUIKHEIDETERREINEN MET MEER DAN ALLEEN BLOEIENDE STRUIKHEIDE.

DE VEENHOMMEL

De veenhommel is een relatief kleine hommelse soort, lang behaard en met helder gele banden. Deze bijen vliegen van maart tot en met september vooral in moeras-, veen- en vochtige heidegebieden. Voor voedsel en stuifmeel vliegt de veenhommel op veel verschillende bloemen en struiken, zoals wilg, distels, heide, klaver, braam en schermbloemen. De nesten zijn veelal ondergronds, bijvoorbeeld in verlaten muizenholen.

TIP

ZORG VAN MAART TOT EN MET SEPTEMBER VOOR VOLDOENDE BLOEMEN IN DE DIRECTE OMGEVING VAN MOERAS-, VEENGEBIEDEN EN HEIDETERREINEN.

DE MOSHOMMEL

De moshommel is een sterk bedreigde soort die slechts enkele keren gezien is in de Weerribben/Wieden, bij Zwolle en Windesheim. En daarmee is de moshommel de meest zeldzame van onze Overijsselse troetelsoorten. Opvallend is de diep oranjebruine en gelijkmatige beharing op het borststuk en lichter achterlijf waarop slechts vage bruine haarbandjes te zien zijn. De moshommel vliegt van maart tot en met september, vooral in vochtige, half open tot zeer open landschappen en bloemrijke graslanden en bermen. Zij nestelen in bovengronds zelfgemaakte nesten van mos en plantenmateriaal. De moshommel is qua bloemen niet heel kieskeurig, denk bijvoorbeeld aan: klaver, wikke, distel, kaardebol, braamslangenkruid, zandblauwtje en Kievitsbloemen.

TIP

ZORG VAN MAART TOT EN MET SEPTEMBER VOOR VOLDOENDE BLOEMEN IN UITERWAARDEN EN LAAGVEENGEBIEDEN.

Meer *biodiversiteit* in gemeente Twenterand

Voordat je inwoners vraagt om een bijdrage te leveren aan een bij-vriendelijke omgeving, moet je als gemeente eerst zelf het goede voorbeeld geven. Dat is de visie van gemeente Twenterand. Sinds enkele jaren is zij actief met het creëren van meer biodiversiteit. En daar profiteren ook de bijen van.

Anja ter Beek

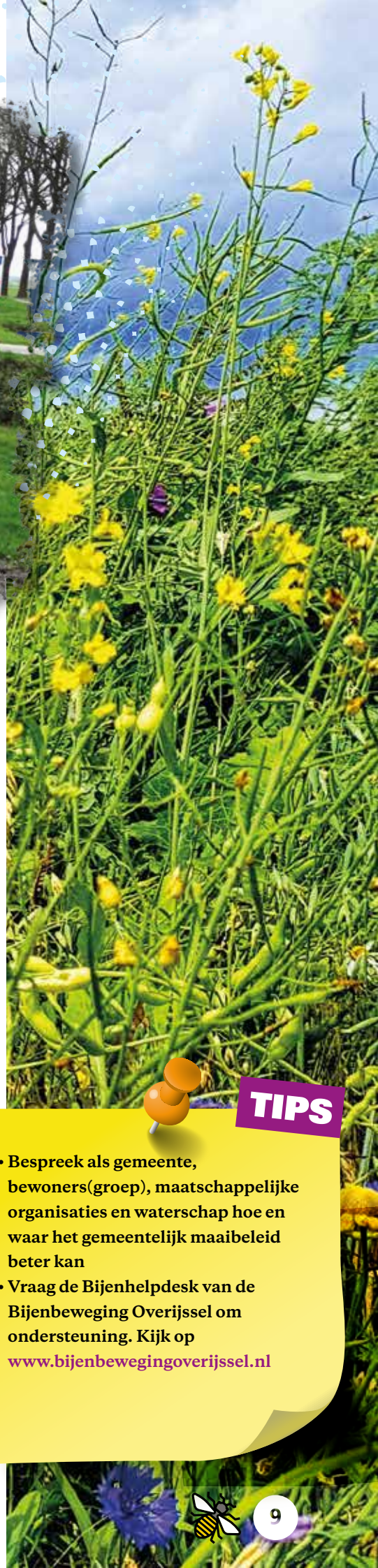
Gefaseerd maaiplan, ecologisch bermonderhoud, aanplant van vrucht- en drachtbomen en het inzaaien van braakliggende stukjes grond. Dit zijn enkele zaken die gemeenten kunnen doen om de leefomgeving aantrekkelijker te maken voor insecten, zoals bijen. Gemeente Twenterand is daar al enkele jaren heel actief mee bezig. 'We doen aan landschapsbeheer, zorgen voor

kruidenrijke akkerranden en hebben een gefaseerd maaiplan voor bermen,' vertelt Anja ter Beek, Beleidsmedewerker Milieu & Plattelandsontwikkeling. 'Vanaf dit jaar zijn we anders gaan maaien. Met anders bedoel ik vooral minder vaak, namelijk twee keer per jaar. Ook laten we op bepaalde plekken het gras staan. Het gemaaid gras voeren we af zodat de grond schraler wordt en we verwerken het tot grondstof voor de bodem. Daardoor krijgen plan-

tensoorten die interessant zijn voor onder meer de bij meer kans om te groeien.'

Platform Platteland

Het Platform Platteland gaf het startsein voor een aangepast maaibeleid. 'Een paar jaar geleden hebben we dit platform opgericht. Met het waterschap en inwoners hebben we het maaibeleid uitgebreid besproken. De conclusie die we trokken was dat wij het allemaal op

onze eigen manier deden. Tijd om daar afspraken over te maken en tot een gezamenlijk beleid te komen.'

Kleurrijker

Bij een biodivers maaibeeld blijft het in Twenterand niet. De gemeente is er de laatste twee jaar ook een stuk kleurrijker op geworden dankzij het inzaaien van bermen en akkerranden met bloem- en akkergewassen. Doelstelling is om de komende vier jaar ongeveer 2.500 m² per jaar in te zaaien. 'Daarnaast hebben wij dit jaar de Bijenagenda van Overijssel ondertekend. Tevens zijn we bij de lokale bijenvereniging geweest om inzicht te krijgen waar imkers actief zijn. En we hebben zaad beschikbaar gesteld aan de vereniging om op diverse plekken in te zaaien. We hebben echter nog geen metingen kunnen verrichten, dus we kunnen nog niet zeggen welk effect het precies heeft op de bijenstand.'

Betrekken en communiceren

Bij alles wat de gemeente doet, probeert zij haar inwoners zo actief mogelijk te betrekken. Naast de website met uitgebreide informatie, ontvangen bewoners ook een brief over wat er in hun wijk of buurt gebeurt of gaat gebeuren. Onder de noemer Gastheerschap gaat de buitendienst de wijken in om te laten zien wat de gemeente doet in de openbare ruimte. Ook is Twenterand bezig met de

pilot Buurtplannen waarbij buurtbewoners ideeën kunnen aanreiken waar de gemeente samen met de inwoners mogelijk een bijdrage aan gaat leveren.

Tijdgeest

Dat je als gemeente niet van de een op andere dag het zomaar anders kunt doen, weet Anja uit ervaring. 'Het is een proces dat tijd nodig heeft. Belangrijk is in ieder geval dat je als gemeente veel communiceert en blijft herhalen. Wij laten ook zien wat we doen, waarom en wat we willen bereiken. Op diverse plekken waar we bezig zijn, hebben we bijvoorbeeld billboards gezet met uitleg wat daar gebeurt. En heel belangrijk is het om met de omgeving in gesprek te gaan voor meer begrip. We merken dat het draagvlak steeds groter wordt en we krijgen overwegend positieve reacties. Het is ook de tijdgeest van nu om iets met duurzaamheid en biodiversiteit te doen en dat maakt het een geschikt moment om actie te ondernemen en plannen te maken.'

TIPS

- **Bespreek als gemeente, bewoners(groep), maatschappelijke organisaties en waterschap hoe en waar het gemeentelijk maaibeeld beter kan**
- **Vraag de Bijenhelpdesk van de Bijenbeweging Overijssel om ondersteuning. Kijk op www.bijenbewegingoverijssel.nl**

Maak van je eigen tuin een bijenidylle!

Gebruik planten die nectar en stuifmeel bieden voor bijen, zoals blauwe lipbloemen en gele composieten

Kijk voor meer tips op bladzijde 16 & 17

Zorg voor schuilhoekjes van bijvoorbeeld oude klinkers of stoeptegels, dakpannen, takken en snoeiafval.

Ga met het waterschap en gemeente in overleg over een bijvriendelijk maaibeheer van de oevers en bermen.

Kijk hoe de gemeente Twenterand het aanpakt op bladzijde 8 & 9

Kijk met je burens en gemeente hoe je je straat of wijk bloemrijker kan maken. Bermen, speeltuinen en plantsoenen kunnen wel wat prachtige bijvriendelijke bomen, struiken en planten gebruiken.

Zorg voor nestgelegenheden met bijvoorbeeld zandige plekje, bijenhotel of dood hout en holle stengels.

Kijk voor meer tips op bladzijde 12 & 13

Gebruik geen chemische bestrijdingsmiddelen tegen onkruiden. Verwijder het met de hand, kokend water of brander.

Kijk voor meer tips op bladzijde 23

Nestgelegenheid wilde bijen

Bijen hebben een nestruimte nodig om hun larven in op te laten groeien. Ze voorzien dit nest van stuifmeel en leggen er hun eieren in. Afhankelijk van de bijensoort worden zeer uiteenlopende ruimten als nest ingericht. Een aparte groep bijen zijn de koekoeksbijen en koekoekshommels. Zij besteden de opvoeding van hun jongen uit. Ze leggen (net als de koekoek onder de vogels) hun eitjes in het nest van een andere bijen die vervolgens het werk opknapt.

INSECTENHOTEL

Hout- en stengelnesten

Zo'n 60 Nederlandse bijensoorten nestelen in dood hout en holle plantenstengels, zoals de de rosse metselbij en de ranonkelbij. In dode boomstammen en takken worden vaak gangen geknaagd door keverlarven die vervolgens door bijen benut worden als nestelplaats. Ook afgestorven stengels van bijvoorbeeld braam, vlier en riet zijn goede nestelplaatsen, omdat er zacht merg in zit dat de bijen er gemakkelijk zelf uit kunnen knagen.

TIPS

- Laat afgestorven bomen en struiken en afgestorven stengels van braam, vlier en riet staan.
- Bouw een insectenhotel. Op www.bijenbewegingoverijssel.nl vind je een handleiding hoe je dat doet.
- Heeft jouw boerderij of schuur een rieten dak? Houden zo! Daar maken bijen graag gebruik van.

Bodemnesten

Van de circa 360 Nederlandse bijensoorten graven zo'n 250 bijensoorten hun nest zelf in de grond, zoals de gewone slobkousbij. Dit doen de vrouwtjesbijen. Je ziet vaak een hoopje grond liggen naast zo'n nestgang. Een nestgang is zo'n 30 cm lang en zit 15 cm onder de grond. Aan het einde van de gang wordt een klompje stuifmeel met daarop een eitje gelegd. Vervolgens wordt de nestcel met bodemmateriaal afgesloten. Nadat het nest is afgesloten en het hoopje grond is verdwenen, is er van het bijennest niets meer te zien. Toch kunnen er op geschikte plekken tientallen of zelfs honderden nesten bijeen in de grond zitten.

Overige nesten

Niet alle bijen nestelen graag in de bodem, in hout of in stengels. Enkele bijensoorten kiezen bijzondere plekken uit om te nestelen, zoals lege slakkenhuisjes.

TIPS

- Zorg voor kale zandige bodem op zonnige plekken, door op een aantal plekken de begroeiing te verwijderen. Maak de plekken voldoende groot, zodat deze niet gemakkelijk weer dichtgroeien.
- Trek afgestorven bomen of struiken om en laat de wortelkluit liggen. Zorg ervoor dat de wortelkluit op de zon gericht is.

Wist je dat...

- de gouden slakkenhuisbij één van de drie Nederlandse bijensoorten is die zijn nest uitsluitend bouwt in lege slakkenhuisjes. Om het nest te camoufleren, brengt het vrouwtje zelfs gekauwd plantenmateriaal aan op het slakkenhuis?
- de kleine harsbij bouwt een soort omgekeerde flesjes van een mengsel van hars en plantenvezels, geplakt aan de schors van een boom?
- grote wolbijen bouwen ook wel in muurspleten en andere holten waarbij ze plantenharen gebruiken om deze te bekleden?
- sommige hommels nestelen in lege muizenholten of boomholten terwijl andere hommels hun nest onder moskussentjes of in graspollen bouwen?
- de rietmaskerbij nesten maakt in rietgallen van de rietsigaarvliegen?
- sommige bijensoorten individuele nesten maken en andere in grote groepen nesten bouwen?

Deventer imkers maken ook wilde bijen blij

Imker Frans Kapsenberg (rechts) en zijn broer Rudy (links)

Imker Frans Kapsenberg en zijn broer Rudy uit Deventer houden van honingbijen. Door deze hobby verdiepten ze zich steeds meer in de wereld van alle bijen en hommels en ontdekten hoe slecht het met hun leefgebied is gesteld. 'Als je veel leest, kun je er moedeloos van worden. Maar je kunt ook wat doen. Daar hebben wij voor gekozen'. Met hun Imkervereniging Deventer zaaiden ze vlakbij een bedrijventerrein in Espe een veld in van 8000 vierkante meter met inheems zaad.

TIP

VOOR IMKERS EN INWONERS

Hopelijk werkt het aanstekelijk op andere imkers en de bezoekers om zelf ook in actie te komen. Zo'n lap grond heeft natuurlijk niet iedereen, maar gelukkig kan je ook op een kleinere oppervlakte een bij blij maken, weten de twee. 'Zorg voor diverse beplanting, waardoor je veel maanden bloei hebt. Kies voor niet te gecultiveerde planten, liefst inheemse. En koop of maak via een natuurorganisatie een goed bijenhotel. Als je dan ook nog voor wat ondiep water zorgt, trek je snel allerlei insecten aan'.

De bijenvolken van Frans staan tussen Rijssen en Holten op het platteland en hebben het daar goed. Frans kient, net als alle imkers, het leefgebied van zijn bijen goed uit. 'Het is belangrijk dat er van maart tot en met oktober wat bloeit, zodat de bijen voedsel kunnen vinden. Ze hebben wel 24 verschillende aminozuren nodig om te kunnen overleven. Hoe gevarieerder de beplanting is hoe beter'. Bofbijen dus, die bijen van Frans, maar dat geldt lang niet voor alle bijen in Overijssel.

Noodzaak

Al lezend ontdekten Frans en Rudy dat wilde bijen het veel lastiger hebben dan honingbijen. De honingbij kan wel 3 kilometer vliegen om voedsel op te snorren. Maar de wilde bij legt slechts 50 tot 100 meter af en hommels maar een halve kilometer. 'De steden zijn op veel plaatsen helemaal versteend en op het platteland is door monocultuur en het gebruik van gif ook weinig te vinden. Kortom: steeds meer insecten verdwijnen uit ons landschap. Minder insecten betekent dat veel bloemen en planten niet meer worden bestoven. En omdat vogels zich met insecten, bessen en zaden voeden, zal de vogelstand ook achteruit gaan', schilderen de twee de noodzaak om wat te doen. Rudy en Frans gingen naar congressen, volgden cursussen en vonden goede zaadmengsels voor een gevarieerde bijenweide. Met hun imkervereniging Deventer namen

ze het initiatief om op meerdere plekken deze mengsels in te zaaien. Het project bij Epse is meteen een flinke. Als alles opkomt wordt het een plaatje, met bloemen als gele morgenster, boerenwormkruid, dagkoekeksbloem, margriet, Sint-Janskruid en korenbloemen. 'Op 14 september is gezaaid en nu is het afwachten. Volgend jaar is het er niet alleen een fijne plek voor bijen, maar ook voor mensen want het wordt gewoon toegankelijk. We willen ook bijenhôtels plaatsen als nestgelegenheid, en voor de bijen die onder de grond nesten, worden happen uit de grond genomen.'

TIPS

- **Koop biologische zaden van bloemen die van nature in Overijssel thuishoren**
- **Kies voor meerjarige bloemen met veel lip- en vlinderbloemen**
- **Gebruik plagsel van een bloemrijk hooiland uit de buurt**

Je eigen bijenlandschap met de juiste planten!

Wilde planten, bomen en struiken, maar ook sierplanten en voedselgewassen leveren nectar voor de volwassen bijen en stuifmeel voor de larven. Bijen zijn niet erg kieskeurig als het gaat om nectar. Maar in het verzamelen van stuifmeel zijn veel bijensoorten wel kieskeurig. Zo verzamelt de ranonkelbij alleen stuifmeel van boterbloemen voor haar kroost.

Tuinplanten voor bijen

Met de juiste tuinplanten help je bijen en andere dieren in jouw tuin enorm. Kies voor biologisch plant- en zaaigoed en planten die van nature in Overijssel thuishoren. Zorg ervoor dat er van maart tot oktober iets bloeit. Laat bloemen helemaal uitbloeien en laat afgestorven plantenstengels staan. Hieronder een greep uit goede tuinplanten voor bijen!

BOSANEMOON

interessant voor rosse metselbij, tweekleurige zandbij, vosje. Bloeitijd: maart-mei

WILDE AKELEI

interessant voor hommelse soorten. Bloeitijd: mei-juli

BEEMDKROON

interessant voor zandbijen, groefbijen en hommels. Bloeitijd: juni – september.

BEEMDOOIEVAARSBEK

interessant voor tweekleurige zandbij, grote bladsnijder, groefbijen. Bloeitijd: juni-juli.

WILDE MARJOLEIN

interessant voor zandbijen, wespbijen, bloedbijen. Bloeitijd: juni – september

HERFSTASTER

interessant voor hommels. Bloeitijd: eind augustus tot begin oktober.

Doe de test! Maak een eigen bijenlandschap!

Een bijenlandschap begint met de juiste bijenplanten, bomen, struiken en eventueel bloemenweide en verschillende nestgelegenheden. Op deze pagina's vind je informatie over geschikte bijenplanten en op bladzijde 12 en 13 vind je informatie over nestplekken. Maar, wil je het bijen echt naar hun zin maken, zorg er dan voor dat planten, bomen, struiken, bloemrijke weides en nestplekken samen een echt bijenlandschap vormen. Heb jij al een echt bijenlandschap gemaakt? **Doe de test!**

JA / NEE > Heb je planten, bomen en struiken die voor bijen interessant zijn?

JA / NEE > Bloeien er gedurende het hele seizoen, van maart tot oktober, bijenplanten?

JA / NEE > Gebruik je geen chemische bestrijdingsmiddelen?

JA / NEE > Zijn er verschillende nestgelegenheden?

JA / NEE > Maai je niet alles in een keer en laat je stukken ongemoeid?

JA / NEE > Laat je bloemen helemaal uitbloeien?

JA / NEE > Laat je dode planten, struiken en bomen liggen?

JA / NEE > Heb jij op korte afstand van elkaar voedsel en nestgelegenheden voor de bijen? Voor sommige bijensoorten is dit binnen 150 meter, maximum is zo'n 600 meter.

JA / NEE > Sluit de beplanting van jouw tuin, erf of terrein aan bij het omringende landschap?

JA / NEE > Zijn er in je tuin een geleidelijke overgangen van bomen naar struiken naar plantenborders, gras of bloemenweide?

Heb je alle tien vragen met JA beantwoord? Geweldig! Bijen voelen zich helemaal thuis in jouw bijenlandschap! Zijn er nog verbetermogelijkheden? Kijk voor tips in ons bijenmagazine!

Bomen en struiken voor bijen

Naast vaste planten en kruiden zijn bloeiende bomen en struiken van groot belang voor de bijen. Zo zijn vroegbloeiende wilgen van cruciaal belang voor de vroeg vliegende hommels en verschillende soorten zandbijen. En met één boom of struik help je ontzettend veel bijen aan voedsel.

TIPS

- Kies bij de aanplant van bomen of struiken voor soorten die passen bij jouw plek (bodems soort, droog of nat, schaduw of zon).
- Kies voor soorten die van nature in Overijssel thuishoren.
- Kies voor bloemrijke bomen en struiken, die gezamenlijk gedurende het hele jaar bloeien.
- Ga eens bij een lokale kweker of hovenier langs. Zij hebben vaak veel meer inheemse soorten beschikbaar dan grote tuincentra.
- Laat afgestorven bomen en struiken waar mogelijk staan.

Soorten bomen en planten

- wilg
- sleedoorn
- meidoorn
- wilde appel
- kamperfoelie
- brem
- vuilboom
- meidoorn
- vogelkers
- mispel
- rode ribes (niet inheems, alleen in tuinen aanplanten)
- sering (niet inheems, alleen in tuinen aanplanten)

Bloemrijke weides

Een veel toegepaste bijenactie is het inzaaien van bloemenmengsels. Een eenvoudige actie, die zeer tot de verbeelding spreekt. En waardoor je bij een breed publiek een signaal en voorbeeld geeft dat we moeten zorgen voor meer bloemen in stad en buitengebied. Helaas leveren zaaiacties niet altijd het gewenste resultaat op voor meer bijen. Hieronder belangrijke tips om van grasland een bloemrijke weide te maken. Ook toe te passen in bermen of in kleineren tuinen!

- Inzaaien doe je op plekken waar weinig natuurlijke zaadbronnen aanwezig zijn. Of om in korte tijd een bloemrijke vegetatie te maken.
- Kies een zaadmengsel dat past bij de plek; bodems soort, droog/nat en zon/schaduw.
- Kies zaden die van nature in Overijssel thuishoren.
- Gebruik het maaisel of plagsel van een ander bloemrijk hooiland uit de buurt.
- Kies bloemen die twee- of meerjarig zijn, met veel lip- en vlinderbloemen. Die gaan langer mee, maar vragen wel om goed beheer.
- Echte bijenplanten in een bloemrijke weide zijn: paardenbloem, gewone rolklaver, witte en rode klaver, jacobs kruiskruid, gewone berenklauw, peen, knoopkruid, duizendblad en smeerwortel.
- Maai minder vaak en voer maaisel af. Maaisel dat blijft liggen, maakt de bodem voedselrijk. Bloemen houden van voedselarme bodems.
- Laat bloemen waar veel bijen op vliegen bloeien. Maai pas als deze soorten zijn uitgebloeid.
- Laat hier en daar delen van de begroeiing expres staan. Dit zorgt voor variatie, luwte en nestgelegenheid voor bijen.

Bijen

voor dummmies

Van ei tot bij

Als de vrouwtjesbijen in het voorjaar te voorschijn komen, gaan ze op zoek naar een geschikte nestplek. Sommige bijen kiezen een plek bovengronds, bijvoorbeeld in een holle stengel en anderen zoeken het ondergronds door in een zandige, droge bodem een nest te bouwen. In aparte van elkaar gescheiden kamertjes legt het vrouwtje een stuifmeelklompje met erbovenop een eitje. De nestcel wordt afgesloten. Daarna door naar de volgende. Uit de eitjes komen de larven die zich te goed doen aan het stuifmeel. Na enkele weken verpoppen de larven, om later als volwassen bijen uit de poppen te kruipen.

De ene bij is de andere niet

In Nederland komen ongeveer 360 soorten wilde bijen voor. Uit het onderzoek naar bijen en dagvlinders in Overijssel (Smit, J.T. en R.H.A. van Grunsven, 2017) blijkt dat in onze provincie 230 soorten bekend zijn. Dit zijn allerlei soorten, die qua uiterlijk en gedrag heel verschillend zijn. Zo zijn de maskerbijen klein en zwart glimmend. Terwijl de meest bekende bijen, de hommels, groot, harig en kleurrijk zijn. Sommige bijensoorten maken een nest in de grond, zoals de 75 soorten zandbijen. Maar metselbijen metselen kleine nestcellen in holle stengels en dood hout. Het merendeel van de bijen leeft solitair, maar hommels leven net als honingbijen in grote groepen. Tot slot heeft elke bij zo zijn bloemvoorkeuren, waarbij sommigen heel kieskeurig zijn. Zoals de ranonkelbij die voor het stuifmeel helemaal afhankelijk is van bloeiende boterbloemen. Zij zijn het meest kwetsbaar bij te weinig bloemaanbod.

De Honingbij onze krachtpatser

Honingbijen worden al sinds vele duizenden jaren door mensen gehouden voor de honing en bijenwas. Het zijn eigenlijk, net als onze koeien, landbouwhuisdieren. Er zijn weinig bijen die net als honingbijen in grote groepen leven. De meeste leven solitair. Hommels vormen de uitzondering. Zij leven ook in groepen waarin iedereen zijn of haar eigen taken heeft en er bijzonder efficiënt wordt samengewerkt. Een honingbijenvolk is alleen heel veel groter: er leven 10 tot 40 duizend bijen in een volk. Honingbijen kunnen bovendien opvallend ver vliegen, maximaal 5 tot 6 kilometer. Dat is verder dan welke wilde bij ook. Honingbijen overtreffen met aantallen en afstanden die ze kunnen afleggen de wilde bijen. Dat maakt ze tot een geduchte concurrent, vooral bij bloemarmoede.

Het verhaal achter een potje honing

De honingbij is de enige bij die een honingvoorraad aanlegt om als bijenvolk de winter te kunnen overleven. Gedurende het jaar verzamelen de honingbijen zo'n slordige 120 kilo nectar waarvoor ze maar liefst ruim 1 miljard bloemen bezoeken. Hiervan gebruiken de honingbijen zelf ongeveer 70 kilo als voedsel. En van de resterende 50 kilo wordt ca. 20 kilo honing gemaakt. Om van nectar honing te maken voegen de bijen speeksel en enzymesappen toe en laten deze vloeistof goed indikken. Hierdoor krijgt de honing een hoog suikergehalte en is daardoor lang houdbaar. Nu kan de honing door de imker wordt geoogst en geslingerd. En ...kunnen wij genieten van een lekker kopje muntthee met honing!

Bloemverleidingskunstjes

Bijen en bloemen zijn van elkaar afhankelijk. Bijen bezoeken alleen die bloem die hen wat te bieden heeft: zoveel mogelijk nectar en de juiste stuifmeelsoort. En veel bloemen hebben bestuivers als bijen nodig om zich voort te planten. Daarvoor zorgen ze voor gekleurde bloemen die voor de bestuivende insecten aantrekkelijk zijn. Bloemen die graag door bijen bezocht worden zorgen voor gele, blauwe of UV kleuren, omdat die door bijen goed gezien worden. Bijen zien daarentegen nauwelijks rood. Bloemen maken ook gebruik van zogenaamde honingmerken (stippen en vlekjes) die bijen de weg wijzen naar waar de nectar te halen is. Ook geur speelt een rol in de verleiding. Elke bloemsoort creëert een eigen geurspoor dat de juiste bestuivers lokt.

Wilde bijen: de nummer 1 onder de bestuivers

In tegenstelling tot zweefvliegen, vlinders en kevers zoeken bijen niet alleen voedsel voor zichzelf, maar ook voor hun nageslacht. Daarvoor moeten zij meer bloemen bezoeken. Dat maakt hen tot de nummer 1 van onze bestuivers. Iedere soort bestuift op zijn eigen manier. Veel soorten zijn gespecialiseerd op een of meer bloemen en dat zorgt ook weer voor een betere bestuiving. Maar ook generalisten doen het allemaal net even anders. Deze grote diversiteit aan bestuivende bijen zorgt al met al voor een betere bestuiving en dus een betere opbrengst. Dit is bijvoorbeeld vastgesteld voor onder andere appels, peren en blauwe bes.

Zonder bijen geen mooie aardbeien

Ongeveer 80% van onze wilde planten, voedselgewassen en sierplanten zijn voor hun bestuiving afhankelijk van onder andere bijen. Zonder bestuivers zijn er geen aardbeien, bessen, kersen, appels, tomaten, komkommer en courgette. En ook koolzaad, katoen, koffie en vlas hebben bestuiving door insecten nodig om goede vruchten te maken. Niet alleen wij mensen zijn dus voor ons voedsel en andere producten afhankelijk van bijen, ook besseneters als vogels kunnen niet zonder.

Landschap Overijssel op de bres voor de bij

Samen sterk

Overijssel is relatief groen, maar op grote delen van het platteland is er voor bijen niks te vinden. Reden voor Landschap Overijssel om de handen ineen te slaan met andere organisaties. Samen sterk voor de bij met de Bijenbeweging Overijssel.

Landschap Overijssel werkt in de Bijenbeweging Overijssel samen met provincie Overijssel, Natuur en Milieu Overijssel, EIS Kenniscentrum Insecten, LTO Noord en Imkervereniging Nederland. 'Het gaat overal slecht met insecten en bijen en ook hier is het echt alarmerend teruggelopen', zegt Annemarie Kamerling van Landschap Overijssel, één van de trekkers van de Bijenbeweging Overijssel. 'Er verdwijnen nog steeds landschapselementen, en natuurterreinen raken geïsoleerd. Ook wordt de landbouw intensiever en vindt schaalvergroting plaats met overmatig maaien en het gebruik van pesticiden. Er zijn steeds minder bloemen in ons landschap te vinden en 'ruige' stukjes verdwijnen. In zo'n kaal landschap met weinig variatie kunnen insecten niet overleven'. En dat terwijl bijen zo belangrijk zijn

voor onze omgeving. Ze bestuiven landbouwgewassen en wilde bloemen, en dienen zelf weer als voedsel voor vogels en andere dieren. Daarmee staan ze aan de basis van veel ecosystemen. 'We zien de Bijenbeweging als een voertuig om met betrokken organisaties de krachten te bundelen. Iedere organisatie brengt zijn specialisme in om zoveel mogelijk inwoners, gemeenten en maatschappelijke organisaties te bewegen om iets te doen voor de bij.

Het resultaat mag er zijn

'We hebben al mooie resultaten behaald', vertelt Annemarie. Op de Bijenwerkdagen tijdens NL Doet hebben inwoners en vrijwilligersgroepen op meer dan 50 locaties in Overijssel bijenplekken gerealiseerd waarbij wij ondersteunden met gereedschap en advies. Tijdens Burendag zijn er maar liefst 200.000

biologische bloembollen de grond in gegaan. Ook zijn we met het merendeel van de gemeenten in gesprek over inrichting en aangepast maaibeheer voor bijen.' De bijenacties werden ondersteund door Nederland Zoemt en de Nationale Postcode Loterij. Burendag was een succes dankzij ondersteuning van de gemeenten Zwolle, Hof van Twente, Losser, Oldenzaal, Enschede, Almelo, Hardenberg, Ommen en Dalfsen en het Oranje Fonds.

Eigen natuurterreinen

Landschap Overijssel is zich ook bij het beheer van eigen terreinen bewust van het belang van de bij. 'Landschapselementen worden hersteld en aangelegd en overal in Overijssel stimuleren we meer variatie aan kruiden, bloemen, planten, struiken en bomen die van oudsher thuishoren in dit landschap. Ecoloog Michiel Poolman van Landschap Overijssel heeft daarnaast met

vrijwilligersgroep de Vliegende Brigade twee Bijenwerkdagen georganiseerd tijdens NL Doet. "In het Dal van de Mosbeek bij Hezingen is een soortenarm grasland ingezaaid met een passend bloemrijk mengsel. Onder andere de Ranonkelbij (een soort waar het slecht mee gaat in Overijssel) profiteert hiervan. In Boswachterij Ommen bij Eerde hebben we zandige steilwandjes hersteld, is bosopslag verwijderd en is passend zaaigoed ingezaaid. Soorten die hiervan profiteren zijn onder andere de heidezandbij en de heidewespbij. Volgend jaar hopen we nog veel meer van dergelijke bijenidylles in te richten."

Iedereen kan meehelpen!

Particulieren en gemeenten worden gestimuleerd om in hun eigen stad of dorp de bij te helpen. Bloemen inzaaien, een insectenhotel ophangen,

geen gif gebruiken, anders en minder (vroeg) maaien, het helpt allemaal mee. Maar ook grootgrondbezitters zoals boeren, natuurbeheerders, recreatieondernemers en landgoedeigenaren kunnen in hun beheer en aanleg met relatief kleine ingrepen veel betekenen.'

Natuurterreinen, landgoederen, agrarische gebieden, oevers en bermen kunnen veel betekenen voor de bijenstand in Overijssel. Met de juiste inrichting en het juiste beheer maak je gunstige omstandigheden voor bijen en vele andere nuttige insecten.

voor de bij

TIPS

- Er zijn al heel veel bijen initiatieven in Overijssel. Kijk op www.bijenbewegingoverijssel.nl of er iets is bij jou in de buurt waar je kunt helpen. Extra hulp wordt altijd op prijs gesteld.
- Wil je meer weten over de bijen in Overijssel, lees dan het rapport "De bijen en dagvlinders van Overijssel" van J.T. Smit en R.H.A. van Grunsven op www.bijenbewegingoverijssel.nl

Test jezelf!

Bijenquiz

Kijk voor de antwoorden op de achterkant!

- 1 Soms lijken vliegen en bijen op elkaar. Wat is een uiterlijk verschil?**
 - a. Een bij heeft langere antennes dan een vlieg
 - b. Het lijf van bij bestaat uit 3 delen, die van een vlieg uit 2
 - c. Het lijf van een bij is veelal behaard en dat van een vlieg niet
- 2 Leven alle bijen in een sociaal volk?**
 - a. Ja, maar de grootte verschilt per soort
 - b. Nee, alleen de honingbij en de meeste hommels
 - c. Nee, alleen de honingbij
- 3 Wat levert een bloembezoek de bij op?**
 - a. Stuifmeel en nectar
 - b. Stuifmeel en honing
 - c. Nectar en honing
- 4 Welke bij is dit?**
 - a. Grote wolbij
 - b. Steenhommel
 - c. Slobkousbij
- 5 Welk van onderstaande planten is geschikt als nestmateriaal van de grote wolbij**
 - a. Slangenkruid
 - b. Aster
 - c. Wilde marjolein
- 6 Hoeveel bijensoorten zijn er in Nederland?**
 - a. 167
 - b. 358
 - c. 491
- 7 Voor welke land- en tuinbouwgewassen zijn bijen belangrijke bestuivers?**
 - a. Fruit
 - b. Mais
 - c. Tarwe
- 8 Waarom is het belangrijk dat de juiste planten en nestgelegenheden dicht bij elkaar liggen?**
 - a. Bijen kunnen geen grote afstanden vliegen
 - b. De bijenlarven kunnen geen grote afstanden afleggen
 - c. Om minder gevaar te lopen op natuurlijke vijanden

Bestrijdingsmiddelen

& bijen

Gebruik eens een alternatief!

Chemische bestrijdingsmiddelen kunnen een positief effect hebben op een plaag, maar verstoren altijd de natuurlijke balans. Er zijn verschillende alternatieven mogelijk die niet schadelijk zijn. Kies je voor sterke planten op de juiste plek, dan heb je een gezonde (moes)tuin en zijn chemische bestrijdingsmiddelen niet nodig. We geven je hieronder een aantal bijvriendelijke tips en voorbeelden:

Voorkom onkruid

- Gebruik waar nodig antiworteldoek.
- Zorg voor voldoende bodembedekking, liefst met bijvriendelijke planten.
- Veeg een terras regelmatig, zodat mossen en algen minder kans krijgen.
- gebruik grotere tegels, waardoor er minder voegen zijn.
- Zorg bij een terras voor een goede waterafvoer, blijft hier regelmatig water staan, dan werk je mos en algen in de hand, ook schaduw zorgt voor meer mos en algen.
- Onkruiden, mossen en algen groeien beter op ruwe oppervlakten.
- Houd het gedeelte verhard oppervlak klein. Dit zorgt voor minder onderhoud.
- Werk met halfverharding, zoals grasbetontegels waar gras of lage onkruiden mogen groeien.

Verwijderen onkruid

- Onkruiden kunnen prima bestreden worden door ze handmatig te verwijderen, vegen/borstelen, branden, stomen of heet water.
- Geen goede alternatieven zijn azijn, zout en chloor. Deze stoffen tasten bodem en grondwater aan en zijn slecht voor bijen en andere insecten.
- Probeer altijd de hele plant te verwijderen (inclusief wortel).
- Werk het liefst op warme zonnige dagen, zodat onkruiden die je losharkt uitdrogen.
- Zet natuurlijke vijanden in tegen plaaginsecten? Bijvoorbeeld lieveheersbeestjes tegen bladluizen.

- Er is een handige app waar je veel tips vindt over tuinieren zonder bestrijdingsmiddelen. Download de app Tuintalent van Velt (zowel voor Android als voor Iphone).

TIP

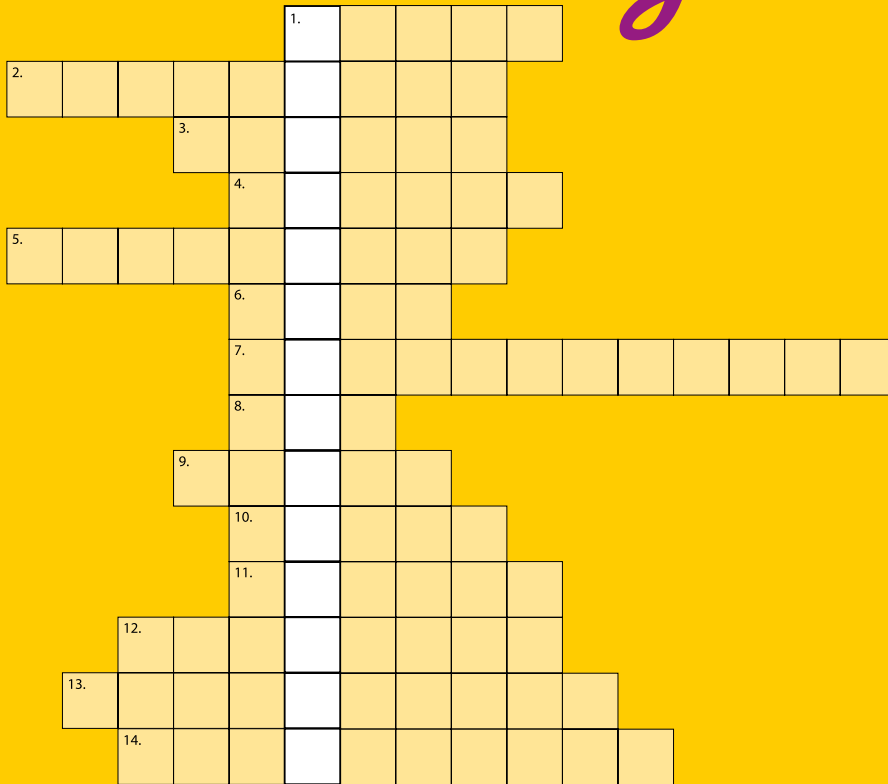
- Kies in de supermarkt eens vaker voor biologisch. Daarmee stimuleer je een landbouw die geen chemische bestrijdingsmiddelen gebruikt
- Meer informatie over moes(tuinieren) zonder bestrijdingsmiddelen, kijk op www.velt.nu

In de ogen van een bij...

- Is een paardenbloem bijzonder waardevol en helemaal geen onkruid!
- Is een rommelig hoekje met onkruid en dood hout een fijne leef- en nestelplek.
- Zijn wilde planten als braam en koninginnekruid ideale voedselbronnen.

Woordzoeker *Bijen*

1 Kleur die bijen goed kunnen zien	8 Mannetjesbij
2 Bijensoort die vaak te vinden is in bijenhôtels	9 Ontwikkelingsstadium tussen ei en pop
3 Voorjaarsbol die de bij graag bezoekt	10 Een andere naam voor bijenhouder
4 Suikerrijke vloeistof waarmee planten bijen lokken	11 Grote wollige bijensoort
5 Voedsel voor bijenlarven	12 Groep dieren waartoe de bij hoort
6 Insect dat bijen eet	13 Onderdeel van bloem dat stuifmeel levert
7 Chemische bestrijdingsmiddelen die insecten doden	14 Favoriete plant van de ranonkelbij

Contact

- www.bijenbewegingoverijssel.nl
- facebook.com/bijenbewegingov
- p.a. Natuur en Milieu Overijssel, tel. 038-4250960
- info@natuurenmilieuoverijssel.nl